

سازهای موسیقی در نگاره های ایران

دکتر مصطفی رستمی
مصطفی منصور آبادی

سرشناسه	: رستمی، مصطفی، ۱۳۴۸ -
عنوان و نام پدیدآور	: سازهای موسیقی در نگاره‌های ایران / مولفان مصطفی رستمی، مصطفی منصورآبادی.
مشخصات نشر	: تهران: انتشارات مارلیک، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۴۱۸ ص: مصور(بخشی رنگی)، جدول.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۸۴-۷۱-۳
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه .
موضوع	: موسیقی ایرانی -- تاریخ
موضوع	: * Music, Iranian -- History
موضوع	: سازهای ایرانی -- تاریخ
موضوع	: Musical instruments -- Iran-- History
شناسه افزوده	: منصورآبادی، مصطفی، ۱۳۶۷ -
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۷ س۲/۵ ML۳۴۴
رده بندی دیویی	: ۷۸۹/۰۹
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۳۵۷۲۸۹

انتشارات مارلیک WWW.MARLIKART.IR

نام کتاب : سازهای موسیقی در نگاره های ایران
 ناشر : انتشارات مارلیک
 نویسنده : دکتر مصطفی رستمی ، مصطفی منصور آبادی
 ویراستار ادبی : دکتر مصطفی میردار رضایی
 طراح جلد : معصومه میرزا آقازاده میری
 حروفچینی و صفحه آرایی : دکتر مصطفی میردار رضایی
 شمارگان : ۵۰۰ جلد
 نوبت چاپ : اول / ۱۳۹۷

شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۸۴-۷۱-۳

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱۲
<u>فصل اول: گذری بر تاریخ موسیقی ایران و سازشناسی</u>	
۱- نگاهی به تاریخچه‌ی موسیقی ایران	۱۶
۱-۱- دوره‌های پیش از اسلام	۱۶
۱-۱-۱- ایلام باستان	۱۶
۱-۱-۲- هخامنشیان	۱۷
۱-۱-۳- اشکانیان	۱۷
۱-۱-۴- ساسانیان	۱۸
۱-۲- دوره‌های اسلامی	۱۹
۱-۲-۱- نگاه فقیهان و عالمان اسلام به موسیقی	۱۹
۱-۲-۲- عباسیان	۲۰
۱-۲-۳- تحولات موسیقی از عباسیان تا صفویه	۲۱
۱-۲-۴- دوره‌ی صفویه	۲۴
۱-۲-۵- افشاریه	۲۵
۱-۲-۶- زندیه	۲۶
۱-۲-۷- قاجاریه	۲۶
۱-۲-۸- دوره‌ی پهلوی	۲۷
۱-۳- سازشناسی	۲۸
۱-۳-۱- پیدایی سازها	۳۰
۱-۳-۲- تاریخچه‌ی رده‌بندی سازها	۳۱

- ۱-۳-۳- رده‌بندی جامع سازها ۳۳
- ۱-۳-۴- دسته‌بندی زاکس - هورن بوستل ۳۵
- ۱-۳-۴-۱- سازهای زهی (کوردفون‌ها) ۳۵
- ۱-۳-۴-۲- پوست‌صداها (ممبرافون‌ها) ۳۵
- ۱-۳-۴-۳- هوا صداها (آئروفون‌ها) ۳۶
- ۱-۳-۴-۴- خود صداها (ایدوفون‌ها) ۳۶
- ۱-۳-۴-۵- برقی صداها (الکتروفون‌ها) ۳۷

فصل دوم: سازشناسی در نگاره‌های ایران پیش از اسلام

- ۲-۱- ایلام باستان و تمدنهای همجوار ۴۰
- ۲-۱-۱- سازهای زهی (کوردفون‌ها) ۴۰
- ۲-۱-۱-۱- چنگ ۴۰
- ۲-۱-۱-۲- تنبور (لوت) ۶۱
- ۲-۱-۲- سازهای پوست‌صداها (ممبرافون‌ها) ۶۹
- ۲-۱-۲-۱- ناقاره ۶۹
- ۲-۱-۲-۲- دایره ۷۰
- ۲-۱-۳- سازهای بادی (آئروفونها) ۷۳
- ۲-۱-۳-۱- بوق دوتایی ۷۳
- ۲-۱-۳-۲- نی دوتایی (دونلی) ۷۵
- ۲-۱-۳-۳- کرنا ۷۷
- ۲-۱-۳-۴- نی دوتایی یا نیانبانه ۷۹
- ۲-۱-۴- خودصداها (ایدیوفون‌ها) ۸۱
- ۲-۱-۴-۱- خلخال ۸۱
- ۲-۱-۵- آوازخوان‌ها ۸۲
- ۲-۲- هخامنشیان ۸۷
- ۲-۲-۱- سازهای زهی (کوردفون‌ها) ۸۷
- ۲-۲-۲- چنگ ۸۷
- ۲-۳- سلوکیان و اشکانیان ۸۹
- ۲-۳-۱- سازهای زهی (کوردفون‌ها) ۸۹

۸۹ ۱-۳-۲-۱-۱-۱ جنگ
۹۶ ۲-۳-۱-۲-۱ تنبور (لوت)
۱۰۰ ۲-۳-۲-۲ سازهای پوست صداها (ممبرافون‌ها)
۱۰۵ ۲-۳-۳-۳ سازهای بادی (آئروفون‌ها)
۱۱۱ ۲-۳-۴-۴ خود صداها (ایدیوفون‌ها)
۱۱۲ ۲-۳-۵-۵ سایر سازها
۱۱۵ ۲-۴-۴-۴ ساسانیان
۱۱۵ ۲-۴-۱-۴ سازهای زهی (کوردفون‌ها)
۱۱۵ ۲-۴-۱-۱ جنگ
۱۲۴ ۲-۴-۱-۲ تنبور (لوت)
۱۳۵ ۲-۴-۲-۲ سازهای پوست صداها (ممبرافون‌ها)
۱۳۸ ۲-۴-۳-۳ سازهای بادی (آئروفون‌ها)
۱۵۳ ۲-۴-۴-۴ خود صداها (ایدیوفون‌ها)

فصل سوم: سازشناسی در نگاره‌های ایران پس از اسلام

۱۶۲ ۳-۱-۱ سده‌های نخست تا پنجم هجری
۱۶۲ ۳-۱-۱-۱ سازهای زهی (کوردفون‌ها)
۱۶۲ ۳-۱-۱-۱-۱ تنبورها (لوت‌ها)
۱۶۵ ۳-۱-۲-۱ سازهای بادی (آئروفون‌ها)
۱۶۷ ۳-۲-۲ سلجوقیان
۱۶۷ ۳-۲-۱-۱ سازهای زهی (کوردفون‌ها)
۱۶۷ ۳-۲-۱-۱-۱ جنگ
۱۷۱ ۳-۲-۱-۲ تنبور (لوت)
۱۷۷ ۳-۲-۲-۲ سازهای پوست صداها (ممبرافون‌ها)
۱۷۷ ۳-۲-۲-۱-۱ دایره
۱۷۸ ۳-۲-۲-۲-۱ ناقاره
۱۸۰ ۳-۲-۳-۳ سازهای بادی (آئروفون‌ها)
۱۸۳ ۳-۳-۳ ایلخانیان
۱۸۳ ۳-۳-۱-۱ سازهای زهی (کوردفون‌ها)

- ۱۸۳..... ۳-۳-۱-۱-چنگ
- ۱۸۶..... ۳-۳-۱-۲-تنبور (لوت)
- ۱۹۲..... ۳-۳-۲-سازهای پوست صداها (ممبرافون ها)
- ۱۹۶..... ۳-۳-۳-سازهای بادی (آئروفون ها)
- ۱۹۶..... ۳-۳-۱-سرنا
- ۲۰۰..... ۳-۴-تیموریان
- ۲۰۰..... ۳-۴-۱-۱-چنگ
- ۲۰۷..... ۳-۴-۱-۲-تنبور (لوت)
- ۲۱۸..... ۳-۴-۲-سازهای پوست صداها (ممبرافون ها)
- ۲۲۱..... ۳-۴-۳-سازهای بادی (آئروفون ها)
- ۲۲۸..... ۳-۵-صفویه
- ۲۲۸..... ۳-۵-۱-سازهای زهی (کوردفون ها)
- ۲۲۸..... ۳-۵-۱-۱-چنگ
- ۲۳۴..... ۳-۵-۲-سازهای زهی کوبه ای
- ۲۳۴..... ۳-۵-۲-۱-قانون
- ۲۴۱..... ۳-۵-۲-۲-تنبور (لوت)
- ۲۶۵..... ۳-۵-۳-سازهای پوست صداها (ممبرافون ها)
- ۲۷۷..... ۳-۵-۴-سازهای بادی (آئروفون ها)
- ۲۸۶..... ۳-۵-۵-خودصداها (ایدیوفون ها)
- ۲۸۶..... ۳-۵-۵-۱-سنج
- ۲۸۷..... ۳-۵-۵-۲-چغانه (دستک)
- ۲۸۸..... ۳-۵-۵-۳-زنگوله
- ۲۹۲..... ۳-۶-افشاریه
- ۲۹۶..... ۳-۷-زندیه و قاجاریه
- ۲۹۶..... ۳-۷-۱-سازهای زهی (کوردفون ها)
- ۲۹۶..... ۳-۷-۱-۱-چنگ
- ۲۹۷..... ۳-۷-۱-۲-سازهای زهی کوبه ای
- ۳۰۰..... ۳-۷-۱-۳-تنبورها
- ۳۰۹..... ۳-۷-۲-سازهای پوست صدا (ممبرافون ها)
- ۳۱۶..... ۳-۷-۳-سازهای بادی (آئروفون ها)

۳-۷-۴ خودصداها (ایدیوفون‌ها) ۳۲۱

فصل چهارم: جایگاه سازها و نوازندگان در نگاره‌های ایران

- ۴-۱-۱ جایگاه سازها و نوازندگان در نگاره‌های ایران پیش از اسلام ۳۲۸
- ۴-۱-۱-۱ ایلام باستان و تمدن‌های همجوار ۳۲۸
- ۴-۱-۱-۱ سازهای زهی ۳۲۸
- ۴-۱-۱-۱ چنگ ۳۲۸
- ۴-۱-۱-۲ تنبورها (لوت‌ها) ۳۳۱
- ۴-۱-۲ سازهای پوست‌صدا ۳۳۲
- ۴-۱-۳ سازهای بادی ۳۳۳
- ۴-۱-۴ سازهای خودصدا ۳۳۳
- ۴-۱-۲ هخامنشیان ۳۳۳
- ۴-۱-۳ سلوکیان و اشکانیان ۳۳۵
- ۴-۱-۳ سازهای زهی ۳۳۷
- ۴-۱-۳-۱ چنگ ۳۳۷
- ۴-۱-۳-۲ تنبور ۳۳۷
- ۴-۱-۳-۲ سازهای پوست‌صدا ۳۳۷
- ۴-۱-۳-۳ سازهای بادی ۳۳۸
- ۴-۱-۳-۴ سازهای خودصدا ۳۳۸
- ۴-۱-۴ ساسانیان ۳۳۸
- ۴-۱-۴ سازهای زهی ۳۳۹
- ۴-۱-۴-۱ چنگ ۳۳۹
- ۴-۱-۴-۲ تنبور ۳۳۹
- ۴-۱-۴-۲ سازهای پوست‌صدا ۳۴۰
- ۴-۱-۴-۳ سازهای بادی ۳۴۰
- ۴-۱-۴-۴ سازهای خودصدا ۳۴۲
- ۴-۲-۱ جایگاه سازها و نوازندگان در نگاره‌های ایران پس از اسلام ۳۴۲
- ۴-۲-۱-۱ سده‌های اول تا پنجم هجری ۳۴۲
- ۴-۲-۱-۲ سازهای زهی ۳۴۲

- ۳۴۲..... ۴-۲-۱-۱-۱- تنبور
- ۳۴۳..... ۴-۲-۱-۲- سازهای بادی
- ۳۴۳..... ۴-۲-۲- سلجوقیان
- ۳۴۳..... ۴-۲-۱- سازهای زهی
- ۳۴۳..... ۴-۲-۱-۱- چنگ
- ۳۴۴..... ۴-۲-۱-۲- تنبور
- ۳۴۴..... ۴-۲-۲- سازهای پوست صدا
- ۳۴۴..... ۴-۲-۳- سازهای بادی
- ۳۴۴..... ۴-۲-۳- ایلخانیان
- ۳۴۵..... ۴-۲-۳- سازهای زهی
- ۳۴۵..... ۴-۲-۳-۱- چنگ
- ۳۴۵..... ۴-۲-۳-۱- تنبور
- ۳۴۵..... ۴-۲-۳- سازهای پوست صدا
- ۳۴۶..... ۴-۲-۳- سازهای بادی
- ۳۴۶..... ۴-۲-۴- تیموریان
- ۳۴۶..... ۴-۲-۱- سازهای زهی
- ۳۴۶..... ۴-۲-۱- چنگ
- ۳۴۷..... ۴-۲-۱-۱- تنبور
- ۳۴۷..... ۴-۲-۲- سازهای پوست صدا
- ۳۴۷..... ۴-۲-۳- سازهای بادی
- ۳۴۸..... ۴-۲-۵- صفویه
- ۳۴۸..... ۴-۲-۵- سازهای زهی
- ۳۴۸..... ۴-۲-۵-۱- چنگ
- ۳۴۹..... ۴-۲-۵-۱- قانون
- ۳۴۹..... ۴-۲-۵-۱-۳- تنبور
- ۳۵۰..... ۴-۲-۵- سازهای پوست صدا
- ۳۵۱..... ۴-۲-۵-۳- سازهای بادی
- ۳۵۱..... ۴-۲-۵-۴- سازهای خودصدا
- ۳۵۲..... ۴-۲-۶- افشاریه
- ۳۵۲..... ۴-۲-۷- زندیه و قاجاریه

۳۵۲	۴-۲-۷-۱ سازهای زهی
۳۵۲	۴-۲-۷-۱-۱ سنتور
۳۵۳	۴-۲-۷-۱-۲ تنبور
۳۵۳	۴-۲-۷-۲ سازهای پوست صدا
۳۵۴	۴-۲-۷-۳ سازهای بادی
۳۵۵	۴-۲-۷-۴ سازهای خودصدا

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل سازهای موسیقی در نگاره‌های ایران

۳۵۸	۵-۱ بررسی ساختاری سازهای موسیقی در نگاره‌های ایران
۳۵۸	۵-۱-۱ سازهای زهی
۳۵۸	۵-۱-۱-۱ چنگ‌ها
۳۵۹	۵-۱-۲ سازهای زهی کوبه‌ای
۳۶۰	۵-۱-۲-۱ تنبورها
۳۶۰	۵-۱-۲-۱-۱ غیر آرشه‌ای
۳۶۱	۵-۱-۲-۱-۲ آرشه‌ای
۳۶۱	۵-۱-۳ سازهای پوست صدا
۳۶۲	۵-۱-۴ سازهای بادی
۳۶۳	۵-۱-۵ خودصداها
۳۷۶	۵-۲ بررسی مفهومی سازهای نگاره‌های ایران
۳۷۶	۵-۲-۱ سازهای مذهبی و آیینی
۳۷۷	۵-۲-۲ سازهای جنگی
۳۷۷	۵-۲-۳ سازهای شکار
۳۷۸	۵-۲-۴ سازهای بزمی
۳۷۸	۵-۲-۵ سازهای لوتیان
۳۷۸	۵-۲-۶ سازهای رقاصه‌ها
۳۷۸	سخن آخر
۳۸۴	کتابشناسی
۳۹۷	فرهنگ واژگان تخصصی

خشک‌سیمی خشک‌جویی خشک‌پوست از کجا می‌آید این آوای دوست؟
مولوی

مقدمه

در تاریخ ایران، موسیقی هنری زنده و فعال در تکاپوی ریشه‌های معنایی فرهنگ و تمدن می‌باشد. در ایران هر شخص، از هر جغرافیا و فرهنگی، در هر لحظه از زندگی‌اش سرودها و آوازه‌ها و ترانه‌های سرزمینش را زمزمه می‌کند. این زمزمه‌ها به عنوان همدم و همراه خاطرات، جایگاهی احساسی در ذهن و روح دارد. همراهی همیشگی این زمزمه‌ها در تاریخ ایران زمین دلیلی جز وجود ریشه‌ی عمیق موسیقی در خون و فرهنگ این مردمان ندارد.

هنگامی که پژوهشگری خواهان دیدن و بررسی این ریشه‌ها می‌گردد، لازم است که تاریخ هنر موسیقی و تاریخ تمدن ایران را از نخستین روزها و از تمامی روزنه‌ها مورد کاوش قرار دهد تا که شاید هویت و ریشه‌ی آن را مشاهده کند و بازتاب دهد. برای بررسی موسیقی ایران از نخستین نشانه‌های کهن تا امروزی‌ترین آن‌ها را می‌توان از دریچه‌های متون مکتوب، سفرنامه‌ها، شرح حال‌ها، سازها، آثار موسیقی، نگاره‌ها و ... مورد بررسی و مطالعه قرار داد تا راه به هدف ببرد.

در رابطه با متون تاریخی، سفرنامه‌ها و سازها و آثار باقی‌مانده، پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است که بازتاب آن‌ها را در کتاب‌های تاریخ موسیقی ایران باید جستجو کرد. اما در رابطه با نگاره‌هایی که نشان موسیقی در آن‌ها وجود دارد، کمتر پژوهشی صورت گرفته است. نیز در رابطه با تاریخ سازهای موسیقی ایران، کمتر اثر جامعی تألیف شده است. همراهی این دو نقصان در کنار یکدیگر، پژوهش تاریخ سازهای موسیقی در نگاره‌های ایران را ایجاد می‌کند.

پژوهش پیش رو، این امکان را فراهم می‌سازد تا از طریق کشف و بررسی داده‌های موسیقایی موجود در نگاره‌های به یادگار مانده از دل تاریخ ایران‌زمین، نمودار تصویری درخور باوری از سازهای عصر حاضر مشخص شود و از این رهگذر، مطالعه‌ی تاریخ موسیقی سازی ایران کامل‌تر و پر رنگ‌تر گردد. آغاز مطالعه و بررسی نشان‌های تصویری موسیقی سازی در ایران از روی لوحه‌ی گلی چغامیش از تمدن ایلام باستان می‌باشد. پس از آن در تمدن ایلام باستان می‌توان موسیقی را همراه با فرهنگ و مذهب آن‌ها در سرتاسر تاریخ این قوم دنبال کرد. در دوره‌های بعد، سازها در دستان نوازنده‌ها بخش جدایی‌ناپذیر از نگاره‌ها می‌باشند. گروهی از این نگاره‌ها روی سنگ‌ها و صخره‌ها به صورت نقش برجسته، گروهی روی سفال، گروهی روی موزاییک‌ها و ... اجرا شده‌اند.

در دوره‌ی اسلامی ایران، سازهای دوره‌های پیش تکمیل‌تر شده و به دنبال آن سازهایی جدید به نگاره‌ها افزون گردیده‌اند که ریشه در سازهای دوره‌های پیشین دارند. در این نگاره‌های کهن، سازها در دسته‌های: سازهای زهی، پوست صدا، بادی و خود صدا قرار می‌گیرند. جایگاه سازها در نگاره‌های دوره‌های تاریخ ایران نشان از روندی غیرمشخص دارد که دلیل آن تغییرات مذهبی و اعتقادی حاکمان هر دوره می‌باشد. در دوره‌ای شاهد استفاده‌ی زیاد از سازها در

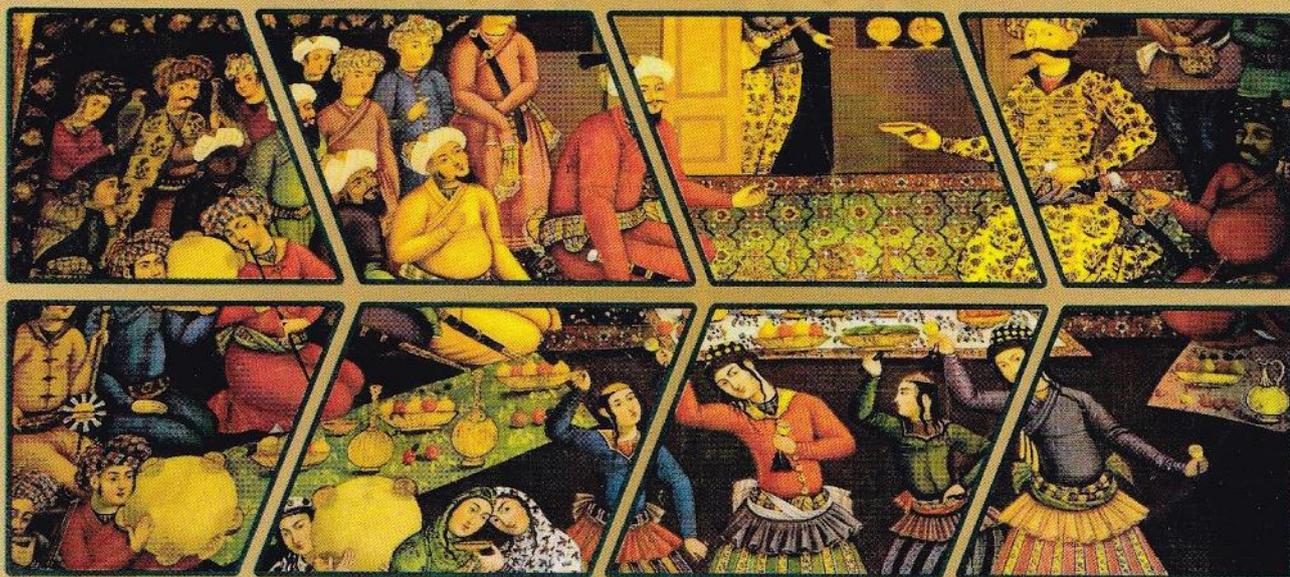
نگاره‌ها در کنار افراد اصلی و مهم می‌باشیم و در دوره‌ای دیگر کاربرد ناچیز آن را در نگاره‌ها مشاهده می‌کنیم.

این کتاب می‌کوشد تا با شناسایی و بررسی دقیق نگاره‌های مستند موجود در دل تاریخ در قالب آثار نقش برجسته، آرایه‌های تصویری در معماری، دیوارنگاری‌ها و نگارگری، جایگاه، ساختار و کاربرد سازها را در نگاره‌هایی جستجو کند که گذشتگان ما خاطرات، احساسات و اندیشه‌هایشان را برای ارتباط با ما در تاریخ به‌جای گذاشته‌اند.

The Musical instruments in Persian motifs

Dr. Mostafa Rostami

Mostafa Mansour Abadi

سازهای موسیقی در نگاره های دوره های تاریخ ایران زمین، روندی غیر مشخص دارند که دلیل آن تغییرات مذهبی و اعتقادی حاکمان هر دوره می باشد. در دوره ای شاهد استفاده ی زیاد از سازها در نگاره ها در کنار افراد اصلی و مهم می باشیم و در زمانی دیگر کاربرد ناچیز آن را در نگاره ها مشاهده می کنیم. این کتاب می کوشد تا با شناسائی و بررسی دقیق نگاره های موجود در دل تاریخ، در قالب آثار نقش برجسته، آرایه های تصویری در معماری، دیوارنگاری و نگارگری؛ جایگاه، ساختار و کاربرد سازها را در نگاره هایی جستجو کند که گذشتگان ما خاطرات، احساسات و اندیشه هایشان را برای ارتباط با مادر تاریخ به جای گذاشته اند.

بتهوون
مرکز موسیقی بتهوون شیراز